

Ружица Ж. Петровић
Факултет педагошких наука
Универзитета у Крагујевцу
Јагодина

УДК: 179.8 ;
37.017.93
ИД БРОЈ: 195339276
Прегледни рад
Примљен: 10. септембра 2012.
Прихваћен: 21. октобара 2012.

О ГНЕВУ И БЛАГОСТИ

Апстракт: У раду¹ се аутор бави испитивањем природе гнева, где кроз шири мисаони контекст отвара питања извора, порекла и манифестације његовог појављивања. У појмовном одређењу диференцира га од страсти као афекат, указујући на амбивалентност његовог испољавања кроз форму неконтролисаног беса или праведне љутње као реакције на нечију угроженост. Аутор трага за облицима васпитних путева који би омогућили мању подложност овом афекту и развој склоности ка кротком и смиреном поступању.

Кључне речи: гнев, афекат, страст, благодост

Постоји много речи којима се могу изразити различити видови гнева – осорност, љутња, срдитост, бес, набуситост, горопадност, раздражљивост, јарост. Душа захваћена бујицом гнева доживљава снажне промене које се на унутрашњем плану испољавају кроз душевно расположење праћено потребом за осветом, а на спољашњем кроз *крајко лудило* које се исписује на лицу. „Очи су запаљене и севају, лице је претеће и дрско, усне дрхте, говор је испрекидан, руке се стежу, тело је у покрету“ (Сенека 1959: 3). У махнитој разјарености људи постају другачији. „Обичне и познате очи постају непознате. Лице им је мрачно и заливано крвљу, читаво тело надуто, а жиле само што не попуцају стога што је дух ускомешан унутрашњом буром“ (Св. Василије Велики 2002: 45).

---

¹ Овај рад је настао као резултат истраживања на пројекту: *Педагошки плурализам као основа образовне сарадње, Филозофског факултета у Новом Саду*, бр.179036 (2011-2014) финансијски подржан од Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Зависно од темперамента, гнев може имати различите спољашње ознаке. Једни бледе и дрхте, а други црвене или плачу. Декарт (René Descartes) сматра да је опаснији гнев оних који бледе, него оних који црвене (Декарт 1987: 116), јер, када се светимо само путем спољног израза користимо сву расположиву топлоту још на почетку узбуђења. Међутим, они који се уздржавају да би се већом силином осветили, осећају извештан страх који њихова одлука може да произведе, те стога на почетку бледе, охлаждају се и дрхте, да би се након приступања извршењу освете распалили утолико више уколико су на почетку били хладнији, као што је „грозница која почиње с хладноћом, обично најжешћа“.

Аристотел (Αριστοτέλης) љутњу [όργη, ira, срџба, гнев] одређује као „импулсиван и с болом праћен афекат жудње за стварном осветом, због стварног омаловажавања [όλιγοψία, dispiciencia, понижавање, презирање, потцењивање] наше личности, или личности наших ближњих кад омаловажавање заиста није заслужено“ (Аристотел 2000: 113). Ово одређење указује на то да се гнев рађа са свешћу о повређености која производи снажну жудњу за осветом коју прати пријатно осећање засновано на очекивању да ће се њоме постићи праведно поравнање. Иако је гнев противан разуму, ипак, рађа се само тамо где има разума, јер почиње с предумишљањем, уз учешће свести, уз одобрење духа. Наиме, за гнев је потребна представа о претрпљеној увреди (Ellis 2001: 13), свест да смо повређени, која у тренутку таквог доживљаја изазива озлојеђеност, осуду, жељу за одмаздом пред којом дух попушта.

Гнев је најбржи афекат. Он се покреће и распаљује против онога који нам чини неправду или само тако изгледа. Када се једном појави све више „осуровљује душу и поткрада ум“ (Добротољубље I 2000: 438). Кад надвлада дух, гнев делује као вољни надражај који престаје да прима његове савете. Зато је боље не дозволити овом афекту да се појави, него кад се већ појавио ублажавати га и борити се са њим. Разумска снага духа, истински је моћна само дотле док је одвојена од афекта гнева. Оног момента кад падне под његов утицај она губи узде и подлеже му. „Као што тела сурвавајући се у амбис не могу да се зауставе јер не владају својим покретима, пошто ово сурвавање зауставља свако размишљање и свако кајање, тако и дух, ако га спопадне гнев, не може више никако да се заустави већ мора да допусти страстима да га вуку за собом те се под њиховим теретом котрља све до дна провалије по тој природној низбрдици порока“ (Сенека 1959: 12).

Када једном одбије „уразумљивање“ и завлада душом, овај афекат не допушта човеку да делује као човек, јер га у потпуности лишава способности разборитог мишљења и поступања. Од гнева, који баца у раздражљивост онога који му је подлегао, потичу *необуздани језик, неукројива уста, неуздржане руке, увреде, њрекори*. Из њега производе толико насил-

ни и неуздживи пориви да подједнако погађају и разгневног и све око њега. Махнитост која се подгрева, букти и шири са сећањем на увреду, тешко је зауставити. Зато гневу не треба дати прилику да се зачне, јер онда лако обара дух.

За разлику од афеката који настају брзо попут муње и руше све пред собом као бујица, страсти настају полако, слично тихој реци која стално продубљује своје корито. Због наглости и непромишљености афективно поступање најчешће прати брзо кајање, док човек обузет страшћу размишља о средствима како ће је задовољити, мада не и о последицама њеног дејства, због чега често води у грешке. У човековом поступању страсти имају важну улогу. Да ли разум и страст имају засебна места у духу или су једна промена духа: набоље или нагоре? Да ли је страст без разума исто тако непромишљена као што је разум без страсти бесплодан? Ако све страсти у човеку имају исти извор да ли ће њихово испољавање као ниских и опасних или као стваралачких, зависити од тога како их употребљавамо? Јер, као што непречишћене страсти могу бити у основи разних порочних дела, тако и сублимиране могу покретати дух на најузвишенија дела.

„Страсти нас најбоље подсећају да смо живи. Неће нас повићи за собом никакав замах, ако останемо усред умерености и присебности. Тек кад се страст у њу умеша, стиче једна ствар дубину и јачину, пре тога има у њој само експанзивног... ништа у природи није бестрасно; и у великим стваралачким мислима има грчевитости. Све бивање у васељени црвено је и запаљено. Тек наш тешки људски бол тражи излаз из те пламености у мир и у белину“ (Атанасијевић 1930: 122).

Да ли се афекат гнева разликује од страсти? Да ли је његова снажна импулсивна снага носилац само штетне и разарајуће енергије или може бити и покретач добра? За разлику од Сенеке (Lucius Annaeus Seneca) који је у гневу видео најружнији афекат у коме нема ничег племенитог, Аристотел је у гневу препознавао ону искру порива који може да „испуни душу и запали срца“ у тренутку испољавања храбрости или неког подвига, али му се не сме дати место вође, већ војника. Да ли се гнев може узимати као помоћно средство за ваљано деловање ако се зна да га карактеришу особине самовоље, пркоса, необузданости и неукротивости? Да ли је душа захваћена гневом у стању да се повинује разуму?

Св. Василије Велики каже да је „раздражљивост душевни живац који душу крепи у стремљењу ка добрим делима. Уколико се догоди да душа оболи од склоности ка уживању, раздражљивост ће је прекалити... тј. учинити да од слабуњаве и крхке постане храбра и чврста. Уколико се не разјариш против лукавог, нећеш моћи ни да му се супротставиш колико приличи“ (Св. В. Велики 2002: 49). Он сматра да душа треба да буде способна да се са истом ревношћу којом воли и негује врлине супротставља пороци-

ма, јер онај ко је кротак, сасвим је природно да мора бити и непомирљив према злу. То је уједно и најскладније садејство које афективни део душе може указати рационалном. Као што употреба страсти може бити окренута разврату или племенитој и узвишеној љубави, тако и ум може бити разборит уколико се њиме добро влада, или неразборит уколико се изоштри на штету ближњих. Ако се срџба појави кад треба и како треба, онда она потпомаже одважност супротстављања рђавом, уколико дејствује противно томе, она се претвара у махнитост. У Псалму стоји: *Гневиие се и не ирешииие* (Пс. 4, 5) и *Полажем нейријашељсйво између шебе и змије* (Пост. 3, 15), али и речи упозорења: *Не иневи се безразложно* (Мт.5, 22). И најкроткији не забрањују гнев ако се користи на доличан начин против срамних и бестидних дела.

Да бисмо разумели природу гнева онако како је тумачи св. Василије Велики дајући јој могући и добар и лош карактер, треба истаћи разлику коју прави између речи *јаросй* и *инев*. „Јарост је својеврсно распламсавање и грубо испољавање страсти, док је гнев постојана жалост и трајна тежња да се узврати ономе ко нас је увредио“ (Исто, 51). Истина је да људи греше и у једном и у другом душевном расположењу, било да се разјарују на оне што су их огорчили или смишљајући освету за оне што су их ожалостили. Зато се треба клонити и једног и другог.

Овове свакако треба додати размишљање Аристотела о „праведној љутњи“ [*νέμεσιν*, indignari, оправдано се љутити], за коју сматра да постоји само код племенитих и праведних људи који или осећају бол због нечијег незаслуженог трпљења или негодују и љуте се на оне што незаслужено постижу успех. На први поглед се може учинити да је ова врста осећања сродна зависти која је осетљива на туђи успех. Међутим, завист се неоправдано љути на сва постигнута добра нарочито оних који су нам равни, а праведна љутња је окренута само према онима који успех истински не заслужују. „Нико се неће моћи праведно љутити на некога ко је праведан, храбар и обдарен врлином већ на богатство, моћ и на остале пробитке што их заслужују честити људи, нити на обдарене природним добрима, као што су племенито порекло, лепота и томе слично“ (Аристотел 2000: 97). Полазећи од тога да „добро не пристаје сваком човеку“, Аристотел оправдава ову врсту љутње јер је у служби поштовања закона сразмере. Њој могу бити склони само поштени и честити људи јер они могу исправно да суде и противе се свему што је неправедно, као и они који заслужују највиша добра и имају их.

Шта учинити да нам гнев не обузме дух или да га не покрене на недоличан начин? Најпре, треба знати да је за напраситост најподеснија приroda „запаљиве душе“ и да, стога, треба водити рачуна да се не допусти попустљивост у васпитању, јер она дух највише чини осионим и подлож-

ним раздражљивости. Онај коме никад није ништа ускраћено и коме је све чињено по вољи неће моћи да отрпи увреде. Васпитањем треба изградити такву природу која неће бити склона гневљивости, која ће знати њено погубно дејство и која ће својом благошћу², ослобођена сујете, одбијати јарост од себе. Као што се неке болести преносе телесним додиром, тако и душа своју нарав предаје ближњима. Зато у своју близину преба примати оне који су благе и лаке ћуди, а не зловољне и тешке. То је нарочито потребно слабим душама које су лако раздражљиве те им не треба давати повода за плаховито испољавање. Зато, уместо осيونих и завидљивих треба изабрати срдачне, скромне, усрдне, племените.

Али шта чинити ако не можемо избећи подружљиве и злураде? Како реаговати на њихове увреде, како се заштитити од њихових лоших намера? Како раздражајни део душе оспособити да се држи разборитог? На љутњу нас могу покренути најразличитији разлози. Љутњи смо подложнији када смо осујећени у ономе што желимо, када изостане поштовање од оних којима смо чинили добро, када се неко презриво односи према ономе до чега нам је стало, када се на добротинство не одговари захвалношћу, на оне који су равнодушни на невоље, на пакосно и обесно понашање. Гнев који настаје као последица непризнатости онога што се очекује најјачи је код амбициозних и славољубивих (Секулић 2000: 20).

Као што је извор гневљивости у гордости, тако је и благодост претеча смерности. Она представља непроменљиво стање духа који се држи постојано и у понижењу и у почастима. Да би се постигло стање кроткости и безгневља неопходно је истрајно вежбање духа у подвигу разборитог ћутања које је у почетку „ћутање уста кад је срце узбуђено“, касније је „ћутање мисли при тананом узнемирењу душе“, а када се душа очисти онда се постиже „непоколебљиви мир“ и поред присуства разних искушења. Знак благодости је сачувано искрено спокојство у срцу у присуству онога који нас изазива. Међутим, има примера људи који увежбаном контролом, под плаштом ћутања и стрпљења вешто скривају озлојеђеност. Иако подложни бесу, успевају да склоност према срци прикрију захваљујући лукавству мимикрије, али их скривено злопамћење спречава да постигну истинску смиреност.

С обзиром на то да нас у стање беса доводе други, њихове речи и поступања, поставља се питање - Да ли је паметно љутити се због преступа других? Да ли наше расположење треба да зависи од туђег неваљалства? Мудар човек, имајући пред собом закон људског несавршенства, уместо

---

² Унутрашње расположење супротно љутњи јесте благодост [*πραυσις*, *delentio*]. Она је одлика карактера коју краси одсуство бола и душевно спокојство. Благе природе су кротке, благонаклонене и смирене.

љутње радије добронамерно процењује поступке отклањајући сваку лаковерност. И када кажњава преступ он се не љути на преступника, јер нема ничег недоличнијег него гневити се на оног кога кажњавамо. А у стању љутње тешко је сачувати меру и остати присебан. Зато се и Платон (Πλάτων) у једном таквом стању обратио Спеусипу (Σπεύσιππος) речима: „Казни *ἴπῳ* оној роба, јер сам ја љути и радије бих да се не деси да овај роб буде у влас*τί* оној *ἰσθῑοδара* који не влада собом“ (Платон 1984: 98). Платон зна да гневан нема контролу, зато себи ускраћује право власти и не поверава себи казну. Довољно је да гневу не допустимо излазак, да га стишамо и већ смо га тиме победили. Најважније је препознати знаке гнева и зауставити га пре него што се појави. Сократ (Σωκράτης) је молио присутне да га прекоревāju и опомињу кад приметете такве знаке, како би могао присебно владати собом.

Треба видети на шта смо осетљиви, да бисмо ту слабу страну највише штитили. Јер, *није важно како је увреда нанесена, већ како је њоднесена*. Такође, ако знамо да нас не узнемиравају дела других људи, већ наше мишљење о њима, онда је спас у одбацивању мишљења и суда о починиоцима (Аурелије 1998: 132). То не значи да увек треба сачувати стоички презриву и стрпљиву наднесеност над свим лошим стварима које долазе споља. Она је важно полазиште за неупадање у гневну непромишљеност, али не значи да човек треба да покаже равнодушност, неосетљивост и неодговорност за зло које долази од другог или погађа другог, јер је то пут ка његовом умножавању.

Уздржавање од плаховитости треба да буде вежба у мудрољубљу. Ако не дозволимо да нас речи увреде дотакну, нећемо бити озлеђени, а ако нас и озледе не треба дати времена гневу да се распламса. „Уколико ти душа донекле и страда, оно што те ражалашћује задржи у себи“ (Св. Василије Велики 2000: 49). Важно је немир смирити, љутњи не дати да ухвати замах, подивљало срце укротити. Најбољи лек за гнев је одлагање. „*Каг хоћеш да сазнаш каква је суш*τί*на нечеја, ѡредај *ἴπῳ* времену: ниш*τί*а се не види добро када је у *ἰπ^αласању*“ (Сенека, 82). Гнев ремети расуђивање и зато може да доведе до силовитости и плаховитости чак и оне који су по природи благи. Зато не треба падати у гневљивост, већ је зауставити пре него што се појави, а то је могуће ако себи претпоставимо све мане гнева и ако добро проценимо његов исход³. Људи који се лако вређају више губе љутећи се, него што вреди оно због чега се љуте. Душа која је велика и уме саму себе да поштује не свети се за увреду, јер је не доживљава. „Онај ко је изнад*

---

³ Нико ко је разборит не кажљава зато што се погрешило, већ зато да се не би грешило. Оно што је прошло не може се опозвати, а будућност се не може предухитрити (Платон, Закони, XI, 9349).

сваке непријатности држи у својим рукама највеће добро: Можеш све да учиниш, сувише си мали да би помрачио моју ведрину. Од овога ме брани мој разум коме сам поверио свој живот. Више ће ми шкодити гнев него неправда: па шта онда још? Граница увреде је одређена, а неизвесно је докле ће ме довести гнев“ (Сенека, 97).

Лепше је одбити и презрети него светити се. Јер освета је признање бола, а од неправде се не разликује много, осим по реду поступака. И као што ћутање има своје духовне степенице којима се пење до потпуног смирења, тако и трпељивост може ићи од осећања бола и горчине, преко равнодушности и презира, до потпуне уздигнутости над искушењима. Пут ка безгневљу и благодости води кроз велике духовне подвиге.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасијевић, Ксенија (1930): *Размајтрања о души*, књ.324. св. 2-3, Нови Сад, Летопис матице српске
- Аристотел (2000): *Реторика*, Београд, Плато
- Аурелије, Марко (1998): *Самом себи*, Београд, Плато
- Св. Василије Велики (2002): *Беседе*, Света гора Атонска, Манастир Хиландар
- Декарт, Рене (1987): *Стирасији душе*, Београд, Графос
- Ellis, Albert (2001): *Overcoming Destructive Beliefs, Feelings, and Behaviors*, Prometheus Books, New York
- Лествичник, Јован (1997): *Лествица*, Православна црквена општина, Линц
- Платон (1984): *Закони*, Београд, БИГЗ
- Сенека, А. Луције (1959) *О гневу*, Београд, Реч и мисао
- Секулић, Исидора (2000): *Изравнања*, Београд, Гутенбергова галаксија
- Доброшљубље* (2000): II том, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска

Ružica Ž. Petrović

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

THE ANGER AND THE GENTLENESS

Summary: In this paper, the author examines the nature of anger, which spreads through the reflective context raises questions of sources, origins and manifestations of it occurring. In conceptualizing differentiate it from passion as affect, pointing to the ambivalence of its manifestation in the form of uncontrolled anger or righteous anger in response to a person's vulnerability. The author searches for forms of training paths, which would allow less susceptibility to the affect, and the development tendency towards gentle and calming treatment.

Key words: anger, affect, passion, gentleness.